

20 ביולי 2020

לכבוד

ח"כ דוד ביטן

יו"ר ועדת העלייה והקליטה

הכנסת ירושלים

שלום רב,

הנדון: דיון בנושא "טיפול משרדי הממשלה בתופעת הגזענות" – עמדת האגודה לזכויות האזרח

אנו מברכים על קיומו של דיון חשוב זה בוועדת העלייה והתפוצות ביום 21.7, ומקווים שיהיה ראשון בסדרה של דיונים העוקבים אחרי סוגיה חשובה זו.

האגודה לזכויות האזרח עוסקת במהלך השנים באופן נרחב במאבקים רבים ומגוונים שמבקשים לקדם שוויון, אי הפליה ומאבק בגזענות. בין השאר, קיימה האגודה פרויקט נרחב של מעקב אחרי יישום המלצות שונות שנקבעו בדו"ח פלמור למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה. אף שהדוח והמלצותיו עוסקים ביוצאי אתיופיה – תופעות של גזענות ואפליה, ממוסדות ושאין ממוסדות, רווחות כלפי אוכלוסיות נוספות בישראל. ערבים, מזרחים, להט"בים, אנשים עם מוגבלויות, מהגרי עבודה ומבקשי מקלט, נתקלים, חלקם כחוויה יומיומית, ביחס מדיר ומפלה כלפיהם, בסטיגמות ובסטריאוטיפים שליליים, בחסמים בשוק העבודה, ובאפליה בקבלת שירותים ובמערכת החינוך.

האגודה מנסה במהלך השנים להתמקד בראש ובראשונה בטיפול בחסמים מרכזיים שקיימים כיום שמאפשרים לגזענות להמשיך ולשגשג בחברה, מתוך הנחה שהפתרון של חסמים מרכזיים אלו יוכל להביא לשינוי משמעותי בפרקטיקות של גזענות, ושישפיעו באופן רחבי על כלל האוכלוסייה ועל תופעות של גזענות.

במכתבנו זה נבקש להתמקד בשני עניינים בלבד, שאנו מקווים שהוועדה תוכל להביא לדיון –

1. חינוך – בניית תכנית כוללת לחינוך נגד גזענות

חוקרים רבים מתריעים זה שנים ארוכות על התבססות גישות גזעניות ואנטי דמוקרטיות בחברה בישראל, במיוחד בקרב בני נוער וצעירים, ועומדים על תפקידו המכריע של החינוך במיגור הרעה החולה של הגזענות ושנאת האחר. אולם כפי שמלמד גם דו"ח מבקר המדינה משנת 2016, למרות התכניות השונות שזים משרד החינוך לאורך השנים, עד היום לא נעשה די במערכת החינוך על מנת לעקור תופעות חמורות של גזענות ושנאה בקרב בני הנוער. לאור האיום והסכנה שבהתבססות גישות גזעניות ואנטי-דמוקרטיות בחברה בישראל, אנו סבורים שיש לפעול לשינוי משמעותי בתחום זה דרך עדכון הגישה החינוכית של המשרד ובאמצעות גיבוש תכנית כוללת לחינוך לערכי

דמוקרטיה, חיים משותפים ומאבק בגזענות, לרבות הגדלה משמעותית של המשאבים שיופנו לנושאים אלה.

המלצות האגודה לזכויות האזרח לתכנית כוללת לחינוך נגד גזענות

לנוכח הבעיות המבניות הקיימות במערכת דהיום, שמחלישות את החינוך לערכי דמוקרטיה ונגד גזענות בישראל, אנחנו מציעים לעדכן תכניות קיימות ולגבש תכניות חדשות באופן שייתן מענה חינוכי הולם לתופעה המושרשת והמסוכנת של הגזענות, כמפורט בקצרה להלן:

א. נדרשות **תכניות רחבות, מתמשכות ומחייבות את כלל המערכת**, מגיל הגן ועד לתיכון, ובכלל זה גם החינוך הממלכתי-דתי והחינוך העצמאי (חרדלי), שם הן כמעט לא קיימות. תכניות חד פעמיות וקצרות טווח – השפעתן מוגבלת מאוד אם הן לא נעשות במסגרת תהליך רחב ומתמשך.

ב. **הטמעת החינוך לערכי דמוקרטיה ונגד גזענות במקצועות הלימוד השונים ועדכון תכניות וספרי הלימוד** ברוח התפיסה שמקדמת רב תרבותיות במובן העמוק. כמו כן, נדרשת **הכשרה יסודית בתחומים אלה למורים בכל מקצועות הלימוד**. זאת, לצד הרחבת היקף הלימודים במקצוע האזרחות העוסקים בחינוך לערכי הדמוקרטיה וחינוך תפיסת העולם הדמוקרטית שצריכה לאפיין מקצוע זה.

ג. **הגדלת החשיפה לערבים ולנרטיבים הערבים במערכת החינוך**, במיוחד במסגרת תכניות לימוד במקצועות ההיסטוריה, האזרחות, הגיאוגרפיה והשפות. בכלל זה, הגדלת היקף התכניות לשילוב מורים ערבים בבתי ספר יהודים ולהיפך, הרחבת הוראת הערבית בבתי ספר יהודים, והעמקת החינוך לזהות ערבית בחינוך הערבי לטובת קידום חינוך לערכים דמוקרטיים ותפיסת עולם של חיים משותפים על בסיס שוויון מלא וכבוד הדדי.

ד. **הכשרה למורים בהתמודדות עם גילויי גזענות בכיתה ובניהול דיונים בנושאים טעונים ושנויים במחלוקת**, ובכלל זה לחינוך לערכים דמוקרטיים וחשיבה מורכבת בכלל. מיותר לציין שהתעלמות מגילויי גזענות בכיתות מהוות סוג של אישור למצב הקיים ואף מעודדות אותו. בחלק גדול מהמקרים, התעלמות המורים היא תוצר של חשש מתגובת התלמידים כי אין למורים מספיק כלים לניהול הדיון ולמתן תשובה חינוכית, ובמקרים רבים אין מספיק תמיכה, עידוד וגיבוי מהמערכת.

מעבר להמלצותינו דלעיל, כידוע, במשרד החינוך, הוקמו בעבר מספר ועדות שהציעו מדיניות ותכניות שתורמות לחינוך לחיים משותפים ולערכי דמוקרטיה, כמו "הוועדה לחיים משותפים" בראשות פרופ' סלומון וד"ר עיסאוי, ועדת החינוך לסובלנות בראשות פרופ' בר טל משנת 1996, וועדת קרימנצר משנת 1996 שפרסמה דו"ח ביניים ולא סיימה את עבודתה. כמו כן, היו התייחסויות לנושא החינוך האזרחי בדו"חות ועדת דברת משנת 2005 וועדת אור משנת 2003, וכמובן דו"ח מבקר המדינה שהוקדש לנושא זה משנת 2016 והמלצותיו טרם יושמו.

ההמלצות בדו"חות אלה יכולות לתרום לגיבוש תפיסה חינוכית כוללת למאבק בגזענות, לחינוך לחיים משותפים וערכי דמוקרטיה, וכן לפיתוח תכנית כוללת כנזכר לעיל.

2. שיטור - פרופיילינג גזעי/אתני בהפעלת סמכויות משטרה ומאבטחים

מצד אחד חלה התקדמות מעודדת בהתייחסות הרשויות לפסול שבהפעלת סמכויות שלטוניות בכלל ושיטור בפרט על בסיס אפיון גזעי או אתני, כפי שבא לידי ביטוי בהמלצות ועדת פלמור למיגור הגזענות נגד אתיופים ובהנחיית המשנה לפרקליט המדינה בעניין אפיון גזעי מיום 24.12.17.

אלא שבפועל הפעלת סמכויות שיטור על ידי שוטרים, פקחים ומאבטחים ממשיכה להתבסס לעיתים קרובות על פרופיילינג גזעי או אתני ורשויות רבות לא הפנימו את הפסול שבאכיפת חוק על בסיס פרופיילינג.

הטיות וסטרייטיפים כלפי אוכלוסיות מיעוט קיימים בקרב אנשים בכלל ובקרב שוטרים בפרט. מחקרים אקדמיים מדעיים מראים, כי אנשים נוטים לשפוט אחרים על פי מאפייני הקבוצה שאליה הם משתייכים ומושפעים מדעות קדומות ומהעדפות פסיכולוגיות וחברתיות כלפי קבוצות מסוימות. גם ניסויים חברתיים שבוצעו בארץ ובעולם ממחישים שוב ושוב כיצד אותה הפעולה ממש נתפסת בצורה שונה לחלוטין בקרב עוברי אורח ושוטרים כשהיא מבוצעת בידי אדם הנמנה על קבוצת הרוב לעומת בן מיעוטים. ייחוס מסוכנות לאדם בשל השתייכותו לקבוצת אוכלוסייה מסוימת (פרופיילינג) אינה תופעה ייחודית לישראל אלא מאתגרת רשויות אכיפת חוק ברחבי העולם. אלא שבעוד במרבית המדינות הדמוקרטיות נעשים מזה שנים מאמצים להיאבק בתופעה זו, נראה כי המשרד לביטחון פנים ומשטרת ישראל נותרו הרחק מאחור. השילוב בין קיומן של דעות קדומות והטיות לבין הכוח הרב הנתון בידי המשטרה מחייב לפעול באופן נחרץ ובלתי מתפשר כדי לשרש אותן ולמנוע את השפעתן על שיקול הדעת של השוטר בשטח.

עמדתנו היא, כי על המשטרה לפעול באופן מערכתי לטיפול בתופעת הפרופיילינג באמצעות הכשרות וקביעת מדדים להפחתת התופעה ברמה הארצית וברמת המחוז והתחנה. כמו כן, יש לפלח את נתוני המשטרה ביחס להפעלת סמכויות הכפייה שלה (עיכוב, מעצר וחיפוש) לפי פרמטרים שונים הנוגעים לזהותם של חשודים ועצורים (לדוגמה מוצא, דת, גזע ואיזור מגורים) וכן את נתוני המתלוננים במח"ש לפי פרמטרים אלה.

היכולת לפלח נתונים לפי קבוצות שונות באוכלוסיה הינה קריטית לאיתור תופעות שאין כמעט דרך אחרת לאתרן ובראשן שיטור ואכיפת יתר כלפי קבוצות מיעוט (פרופיילינג). ועדת פלמור עסקה, בין היתר, בשיטור היתר כלפי יוצאי אתיופיה והיחס של מערכת אכיפת החוק אליהם. רק בזכות פילוח של נתונים לפי מוצאו של אדם הצליחה הוועדה לבצע את עבודתה באופן אפקטיבי, לאתר תופעות ולהציע צעדים רלוונטיים למיגורן.

בכבוד רב ובברכה,

ד"ר סולי ורד	עו"ד אן סוציו	עו"ד דבי גילד-חיו
מחלקת חינוך	זכויות בהליך פלילי	קידום מדיניות וחקיקה